

Жељко Перовић

СРБИ *и* СВЕТА ЗЕМЉА

Путовање са српским хацијама
кроз библијске пределе и догађаје
од XIII до XXI века

Жељко Перовић

СРБИ И СВЕТА ЗЕМЉА

ОД XIII ДО
XXI ВЕКА

Пирот, 2019

СРБИ И СВЕТА ЗЕМЉА У ВРЕМЕ НЕМАЊИЋА

ПОРЕКЛО СРПСКОГ ХАЦИЛУКА

У Србији и данас многи сматрају да је хаџилук код Срба настао под утицајем ислама, притом заборављајући на чињеницу да је муслимански свет, од настанка своје религије у седмом веку, по узору на хришћанство, установио своје светиње у Јерусалиму, своја поклоничка путовања. Срби су под влашћу Турака у много чему морали да прилагођавају своје обичаје, да их остварују у грађанским и религиозним оквирима моћне муслиманске царевине, усвајајући притом одређени декор и речник*. Но тиме није нимало оскрнављена суштина српског поклоничтва које извире из много давнијих времена, из старозаветних и јеванђелских догађаја, а које је добило своју коначну форму у 13. веку двократним поклоничким путовањима Светог Саве.

Изучавајући историју хришћанског хаџилука прота Стеван Димитријевић пише да је још у Старом завету дата заповест преко Мојсија свим мушкарцима да три пута у години о празницима изађу пред Господа на место које је Он одабрао (2 Мој 23, 14-17; 5 Мој 16,16). Изградњом Соломоновог храма изабрани народ добија центар свог празничног окупљања и своје богољубиве чежње, опеване и у псалму Давидовом: „Гине душа моја, желећи у дворове Господње. Благо онима који живе у дому твом. Иду збор за збором, јављају се пред Богом на Сиону. (Пс. 84; 2,4,7)”.

Те древне завете испуњава и Исус Христос, Син Божји. Њега су Пресвета Богородица и стари Јосиф још као дете у повоју носили у Соломонов храм а касније као дечака редовно водили на молитву. Његовим присуством Јерусалим постаје много значајнији: постаје место непосредног богојављења, град

* Сама реч „хаџија” најбоље осликава сплет побројаних утицаја. У српски језик је стигла као турцизам, али су је наши освајачи претходно усвојили из грчког језика где реч „агиос” у буквалном преводу значи „свети”.

Три мудраца, детаљ са руске
божићне иконе

притекли Богомладенцу у витлејемској пећини. За оснивача хришћанског поклоништва истиче саму Царицу Небеску, Пресвету Богородицу Марију која је „имала обичај да често ходи на Голготу, на гору Јелеонску, у врт Гетсимански, у Витлејем и на друга места знаменита због Сина њеног. На свима тим местима, а нарочито на Голготи, она се коленопреклоно Богу молила. Тиме је она дала први пример и подстрек вернима, да посећују света места из љубави према Ономе који их присуством Својим, страдањем и славом Својом учини светим и знаменитим.”

Њеним стопама кренула је непресушна река хација која је кроз векове, час надирала као силовита планинска бујица, час кришом и опрезно, као тихи поток, притицала до Свете Земље. Међу хацијама раног хришћанства помињу се Свети Мелитон Сардијски и Свети свештеномученик Александар Јерусалимски који је 212. године, још као епископ у Кападокији, након једног упечатљивог сна, одлучио да посети светиње Јерусалима. Тамо је изабран за јерусалимског владикау а касније и убројан у свете мученике, пострадавши овде за вољеног Христа. Три лета касније у свети град стиже хришћански учитељ Ориген, „да би посматрао и побожно одао поштовање

који је походио Бог одевен у телу, у коме је проповедао, установио Свету тајну причешћа, страдао на Крсту, васкрсао из мртвих, вазнео се на Небо, одакле ће опет доћи у слави, да суди живима и мртвима. Јерусалим постаје икона Царства Божјег у Новом завету, светиња која грли и прихвата, не само изабрани народ већ читаво човечанство, што је већ било откривено старозаветном пророку: „Многи народи издалека доћи ће имену Господа Бога са даровима у рукама, са даровима Цару небесном, поколења ће радосним усклицима хвалити тебе (Товит, 13, 11).

Свети владика Николај за прве новозаветне хације означава мудраце са истока, племените звездаре који су са скупоченим даровима

Свети Александар Јерусалимски. Његов дан празновања је 12/25. децембар.

Детаљ са Богородичине иконостасне иконе „О, тебе радујетсја” из XVII века. Налази се у синајском манастиру Свете Екатарине у Египту. Икона садржи акатист и уоквирена је са двадесет сцена из живота Пресвете Богородице. Међу њима је и ова божићна са анђелима, пастирима и мудрацима (у доњем десном углу).

- 8 стопама ногу Христа Спаситеља, његових апостола и пророка” (37), како је сам о свом поклоништву забележио.

Хаџилук доживљава свој процват по окончању прогона хришћана, у време Светог цара Константина. Он је обилато даривао Свету Земљу, али је никада није походио, сматрајући себе недостојним због многе расуте крви у бројним ратним походима. Као највиши царски изасланик у Јерусалим стиже његова света мајка, осамдесетогодишња старица Јелена, младалачком брзином, како пише биограф Евсевије. Те 326. године у древном граду она затиче праву пу-

Свети
цар Константин
и царица Јелена

стош, Гроб Господњи био је затрпан ђубретом и окружен паганским идолиштима. Побожна и предузимљива царица у Светој Земљи проналази закопани Часни Крст Господњи, организује велико чишћење, изградњу преко двадесет храмова на светим местима. Предање каже да се овде и упокојила 330. године.

Једна од првих писаних белешки о путовању у Свету Земљу сачињена је 333. године и припада непознатом хаџији из Бордоа који је путовао римским путевима кроз данашњу Србију, помињући у њој важне путне и поштанске станице: Ремизијану (Белу Паланку), Наис (Ниш), Мансио Идимум (станица код Медвеђе), Виминацијум (Костолац), Сингидунум (Београд), Сирмијум (Сремска Митровица). Крајем четвртог века освануо је путопис исписан руком Етерије, енергичне монахиње са југа Француске која је обишла и најудаљенија места Свете Земље, далеки Синај, читајући на свакој станици псалме, јеванђеља и молитве. Почетком петог века Свети Јован Златоуст бележи да је Гроб Господњи већ чувен и међу варварима, да га једнако походе и бедни и богати, и мужеви и жене, робови и слободњаци. Његов савременик, Свети Јероним Стридонски много година проводи у Палестини. Очаран њоме али и немоћан да искаже сву благодат коју је тамо доживео овај светитељ пише: „Којом речи, каквим гласом могу ја теби насликати пештеру у којој је Он, као новорођенче плакао. Ово треба поштовати више ћутањем, него ли невештом речи... Заиста, као да гледам обновљене трагове рођења, крста и страдања. Поклањати се тамо где су стојале ноге Господње, део је саме вере.” (38)

8

И блажени Августин био је удивљен Светом Земљом и уједно веома зачуђен над тајном необично јаког присуства божанских енергија у хришћанским светињама широм васељене: „Бог је свуда присутан и свуда прима молитве оних који верују, а и светитеље можемо свуда молити за посредовање, али ко може испитати дубину тајни Божјих, ко може разумети зашто је душа светих ближа местима у којима се покоје блажена тела њихова, због чега се поред њихових гробница молитве оних који верују, тешње сједињују са молитвом небесних молитвеника и брже приносе престолу Божјем?” (38)

исто

Са појавом ислама у седмом веку, настају тешки дани за Свету Земљу. Њене светиње су покорене, потом рушене и скрнављене. Традиција поклоњивости се обнавља тек по стишавању освајачких похода по закону о шеријату који хришћанима и Јеврејима омогућава формалан приступ светим местима, без било какве гаранције да ће се отуда живи вратити у свој завичај. Списи тог времена сведоче да је у осмом веку владика саксонски у Јерусалиму био од

Панорама Јерусалима. Десно је једна од купола храма Васкрсења Христовог. Свети цар Константин је на месту гроба, васкрсења и распећа Христовог 325. године подигао „најлепши храм на свету”, велелепну базилику која бива похарана и спаљена у седмом веку при великом персијском освајању и рушењу Јерусалима. Храм је од тада више пута обнављан и рушен. Данас је подељен између православних (којима припада највећи део храма) и хришћана других вероисповести.

мухамеданаца утамничен, потом и једва ослобођен, по молби неког моћног шпанског трговца. У деветом веку у свети град стиже убица из Бретање као велики покајник, одевен у кострет и окове. Почетком 11. века Роберт Величанствени од Нормандије у Јерусалим улази босоног у ритама, ношен грижом савести због братоубиства. Свети град походи и анжујски гроф Фулко Нери, кајући се због убиства своје жене и невиних људи, полунаг, са ужетом око врата и под снажним ударцима слугу којима је заповедио да га шибају штаповима. Владика Литберт из Камберије Свету Земљу походи са три хиљаде хаџија.

И руско поклоништво тог доба има своју импресивну историју. Преподобни Варлаам из 11. века, можда и први руски хаџија, Свету Земљу је походио у два наврата. По писању проте Стевана, руски игуман Данило је ис-

Сусрет Стефана Немање и Фридриха I Барбаросе (Рићобрадог) 1189. године на литографији с краја 19. века.

писао први путопис на матерњем језику о свом путовању у Свету Земљу 1106–1107. године где је по нарочитој дозволи босоног ушао у Гроб Господњи, са купљеним кандилом које је ставио на свети гроб, на месту на коме су лежале ноге Христове. Током 12. века руско народно поклоништво је било тако масовно да су црквене власти биле приморане да га обуздавају и кроте.

Тежак положај хришћанских светиња у Палестини и честа злостављања хација послужила су као један од повода за покретање серије крсташких ратова од 11. до 13. века. Први походи имали су подршку православних владара, међу њима и Срба, Константина Бодина и Светог Стефана Немање. Тада је мало ко могао да наслути да ће ови ратови окончати великом пљачком византијске царевине, падом Цариграда и силовитим обрачуном Рима са православном Црквом која је од тог доба била изложена непрестаним притисцима, претњама и уценама. Ово скретање са зацртаног циља осликава трагедију читавог западног света који се, руковођен својим духовним поглаваром, одметнуо са богочовечанског пута и кренуо разбојничким друмом свог древног човекобожачког паганизма, суровог, грамзивог и раскалашног, обневиделог да у светом Православљу и светом Јерусалиму пронађе, како у Савином житију пише Доментијан: „ризницу која се не може украсти, уштеђевина од Оца небеског свим онима који га љубе”...

Сусрет Фридриха Другог и Малика ел Камила на илустрацији из 14. века

Током овог бурног доба, у време примирја које су 1229. године закључили латински владар Фридрих Други и египатски султан Малик ел Камил, којим је омогућено несметано ходочашће хришћанима по истоку у наредних петнаестак лета, Свету Земљу је у два наврата походио и оснивач српског хацилука, Свети Сава, просветитељ, утемељивач народне цркве, државе, просвете и науке. Њега је на путовање нагнало силно христољубље и лични завет забележен руком његовог ученика Доментијана: „Нећу дати сна очима својим, ни покоја коленима својим, док се не поклоним местима на којима су стајале пречисте стопе Спаситеља мојега”. Увек и у свему практичан Сава је једнако желео и да својим богатим прилозима помогне тамошње угрожене православне светиње, али и да у Светој Земљи свом народу свије једно нарочито духовно-про-

светно гнездо у коме ће српски калуђери имати свој молитвени и просветни кутак а поклоници сигуран конач и уточиште.

Његов највећи задужбинарски подухват у Светој Земљи представља откуп Горњице на Сионској гори, здања у коме је одржана Тајна вечера и где се догодила Педесетница. Сава је ову чудесну светињу купио од Сарацена а легенда каже да је пазарио прекривши читав њен патос златним дукатима краља Радослава. Доментијан пише да је Сава овде, крај Горњице, саградио манастир посвећен Светом Јовану Богослову: „Близу дома његова, где пре телесно беше пребивао, чувајући Пречисту Богородицу после распећа Господњег.” Сава је у

Горњица на Сиону. Просторија у којој је одржана Тајна вечера и где се догодио силазак Светог Духа на апостоле.

Простор на коме се налазила кућа Светог Јована Богослова у којој се упокојила Пресвета Богородица. Данас се ту налази бенедиктански манастир саграђен 1910. године. Одмах крај њега је и Горњица. У раном петом веку на овом месту је изграђена грандиозна базилика „Свети Сион” која је обухватала оба ова света места. Порушена је од Персијанаца 614. године и од тада су на њеном месту више пута грађени и рушени храмови, различитих мера и имена. Доментијан пише да је на руинама једног од њих, Свети Сава је подигао српски манастир посвећен Светом Јовану Богослову.

Манастир Михољска превлака на Острву цвећа у Бококоторском заливу. Овде је Свети Сава установио седиште Зетске епископије, могуће да је отуда кренуо и на хаџилук. Остаци манастира Светог архангела Михаила из доба Светог Саве видљиви су и данас.

ПРВО САВИНО ПУТОВАЊЕ

На своје прво поклоничко путовање Свети Сава је кренуо као архиепископ српски, лађом са српског приморја 1229. године, из Будве или манастира Светог Архангела Михаила на Превлаци. На далеки пут се отиснуо након смрти свога брата Стефана, по крунисању најстаријег братанца Радослава, поучивши га претходно да настави државотворно дело свога деде и родитеља што овај није успео да испуни током своје кратке и бледе владавине. Први Савин хаџилук описује његов ученик, можда и сапутник Доментијан, потом и Теодосије. Користећи ове древне записе Савино путовање је осликао и други велики просветитељ Срба новијег времена, Свети владика Николај, уткавши у њега и своје личне хаџијске импресије:

„Одлазак у Свету Земљу беше његова давнашња жеља. Пошто је Србији осигурао новог законитог краља и видео устаљен мир и поредак, он осети да је настао прави тренутак да оствари своју давнашњу побожну жељу. Краљ Радослав пак, са свима својим великодостојницима, преклињао га је да их не остави. Они су страховали да се Сава неће вратити, што би за њих био велики недостатак. Сава их охрабри, благослови и крену према јадран-

Жељко Перовић

СРБИ и СВЕТА ЗЕМЉА

Путовање са српским хацијама
кроз библијске пределе и догађаје
од XIII до XXI века

